До
Председателя
на научно жури, определено със
заповед № РД-09-42/20.05.2014г.
на Зам.-директора на Института за държавата и правото при БАН,
гр. София

Р Е Ц Е Н З И Я
от д-р Вълчин Здравков Даскалов, доцент по гражданско и семейно право (05.05.08) при ЮФ на УНСС, външен член на научното жури

относно: защита на дисертационен труд на тема **„Отговорност за вреди, причинени чрез използване на компютърни системи и глобалните мрежи”** с автор Калоян Руменов Монев, за присъждане на образователната и научна степен „доктор” по научната специалност „гражданско и семейно право” (05.05.08)

Уважаеми членове на Научното жури,

С решение на Научния съвет на Института за държавата и правото при БАН от 15.05.2014 г. (Протокол 7, т. 1) съм избран, а със заповед № РД-09-42/20.05.2014г. на Зам.-директора Директора на ИДП, и утвърден за външен член на Научно жури за провеждане на открито заседание за защита на дисертационен труд на тема **„Отговорност за вреди, причинени чрез използване на компютърни системи и глобалните мрежи”** с автор Калоян Руменов Монев, за присъждане на образователната и научна степен „доктор” по научната специалност „гражданско и семейно право”.

Декларирам, че нямам роднински връзки с кандидата, както и че не съм съавтор с него в съвместни трудове и публикации.

В изпълнение на задълженията си като член на журито предоставям настоящата рецензия.

I. Обща оценка на докторанта и на представения дисертационен труд

Калоян Монев е зачислен за редовен докторант в Института за държавата и правото при БАН по научна специалност “Гражданско и семейно право” (шифър 05.05.08) със Заповед № 140/17.10.2006 г. след успешно положен кандидат-докторантски изпит. В последствие преминава успешно подготовката си в института, включително издържа изпитите по компютърна грамотност, чуждоезиково обучение и изпита по специалността. Със заповед № 176/05.10.2009 г. срока на докторантурата му е удължен до 31.03.2010 г. Със заповед № 55/16.04.2010 г. и на основание решение на Научния съвет на ИПН от 16.04.2010 г. по Протокол №3 е отчислен с право на защита на дисертационния си труд. Последния е обсъден в цялост и насочен за публична защита на заседание на Секцията по гражданскоправни науки проведено на 23.04.2014 г. През 2003 г.

Калоян Монев завършва висше образование специалност “Право” с допълнителна специализация по “Морско право” в Технически университет Варна. От 2004 г. и до момента работи като адвокат към Адвокатска колегия – Варна. В периода 2008-2010 г. участва в проект на ИДП към БАН “Насърчаване на потенциала за развитие на юристи – докторанти и млади учени” осъществяван по оперативна програма “Развитие на човешките ресурси”. Изследванията по дисертационния труд са реализирани както в Института за държавата и правото при БАН, така и в практиката му като юрист и свързаните с нея казуси. През 2011, 2012 и 2013 г., Калоян Монев, участва със самостоятелни доклади по темата на дисертацията в организираните от ИДП научни конференции на докторантите в областта на правните науки.

Важно значение за работата по избраната тема има и завършеното от докторанта средно специално образование – той е завършил средно образование през 1998 г. в град Разград, специалност “Промишлена електроника” и допълнителна специализация “Компютърни системи”. Успешно е защитил дипломна работа, представляваща разработване на компютърен програмен продукт за целите на учебния процес. Така придобитите технически знания са позволили на автора да съобрази и чисто техническата страна на изследвания вид увреждания и да изследва тяхното отражение върху правните особености на разглеждания кръг проблеми. Този подход се оказва единствено възможен, тъй като техническите особености на компютърните системи пряко влияят върху правната страна на този вид деликт.

През 2013 г. Калоян Монев взема участие със самостоятелен доклад и в научната конференция по случай 100-годишнината от рождението на акад. Любен Василев и проф. д.ю.н. Живко Сталев и 90-годишнината от рождението на проф. д.ю.н. Витали Таджер. Разнообразните квалификационни и научно-изследователски проекти, по които е работил докторанта, както и участието в научни форуми демонстрират неговите трайни и задълбочени изследователски интереси, които са насочени не само към темата на дисертационния му труд, но и към широк кръг гражданскоправни проблеми.

Работата на докторанта е осъществена при смяната на трима научни ръководители. Първоначално той започва своята дейност под ръководството на акад. д.ю.н. Чудомир Големинов, който по-късно е сменен от доц. д-р Велина Тодорова. Дисертационният труд е завършен под научното ръководство на доц. д-р Вълчин Даскалов. Работата е в обем от 170 стр. (изложение, без библиография и друга сервизна информация). Направени са 264 бележки под линия. Библиографската справка на труда включва използвана богата научна и научно-приложна литература на български (57 източника), немски (1 източник) и английски език (21 източника).

Предложеният дисертационен труд отговаря на формалните изисквания на чл. 27 ал. 2 от ***Правилника за прилагане на Закона за развитието на академичния състав в република България*** и структурата му е изградена въз основа на класическите елементи: увод, изложение, заключение - резюме на получените резултати с декларация за оригиналност и библиография.

В увода авторът е изтъкнал значението на използването на компютърни системи и навлизането в ежедневието на глобалната мрежа и е очертал широкият кръг негативни явления, които много често водят до имуществени и неимуществени вреди. Авторът е изтъкнал и мотивацията си за избор на темата, предмет на дисертацията и е очертал целите и предмета на изследването. Постигната е основната задача на тази част от работата – идентифицирани са проблемите, които ще бъдат разглеждани, ясно са формулирани целите и задачите – анализ на правно-теоретичните основи на непозволеното увреждане в електронна среда, изследване на различните хипотези за възникване на деликтна

отговорност в електронна среда. Като самостоятелна задача е подчертано изследването на приложението на електронните доказателства при съдебната реализиция на специфичната отговорност при компютърния деликт. Като основни методи на изследване са споменати историкоправния, системноправния и и сравнителноправния методи.

Изложението е развито в четири глави. **Глава I „Правна същност на отговорността за вреди и нейната специфика в електронна среда”** има характера на общо теоретична основа на цялата работа. В началото е предложен обзор на правния режим на деликтната и други сродни отговорности по българското право като е обърнато внимание на неговата хармонизация към европейските норми (§1). В §2 са изследвани особеностите на отговорността за вреди, които са причинени чрез използване на компютърни системи и Интернет. Авторът е предложил дефиниции на използваните специфични понятия и е изследвал особеностите на класическите елементи на фактическия състав на деликтната отговорност с оглед особеностите им при причиняването на вреди в електронна среда. За нуждите на изследването е въведено понятието „компютърен деликт”. Очертани са границите на отговорността, специално внимание е обърнато на компютърните деликти с трансграничен характер. Главата завършва с обзор на компютърните престъпления според НК като се изследват възможностите тези състави да бъдат източник и на имуществена отговорност.

Глава II “Хипотези на компютърния деликт” е посветена на основните хипотези на компютърни деликти, които в определени случаи са взаимосвързани, а в други имат самостоятелно проявление. Такива са случаите на неправомерен достъп и манипулация на електронни данни в чужда компютърна система (§1), компютърните измами (§2), разпространяването на множество непоискани рекламни или злоумишлени съобщения /СПАМ/ (§3). Авторът изследва особеностите на всяка отделна хипотеза като при всяка от тях прави анализ на елементите на фактическия състав в светлината на тези особености. С оглед усъвършенстване на законодателството са направени и редица обосновани предложения de *lege ferenda*. Специално внимание е обърнато на нарушаването на правата на интелектуална собственост в Интернет (т. нар. Интернет-пиратство - §4) от гледна точка на разглежданата деликтна отговорност. Тези нарушения се разглеждат като специален вид компютърни деликти. В тази връзка е направен и кратък анализ на особеностите на споразумението АСТА.

На Интернет-доставчиците и тяхната дейност, която може да има вредоносен характер, е посветена **глава III „Правна регламентация и отговорност за вреди на интернет-доставчиците”**. В началото на глава авторът предлага анализ на общата правна регламентация на дейността на Интернет-доставчиците и на легалните и технически дефиниции на използваните термини (§1). В §2 са разгледани някои хипотези на имуществена отговорност в отношенията между потребителите и Интернет-доставчиците, направен е анализ на възникващите договорни отношения като е обърнато специално внимание на правното значение на Общите условия на доставчика. По нататък в работата са обсъдени някои законови ограничения и специфични основания за освобождаване от отговорност на Интернет-доставчиците при услуги по достъп и пренос на електронна информация, при услуги за търсене на електронна информация, при междинни запаметявания, при хостинг и препращане към информация (§3). Авторът прави предложение *de lege ferenda* за допълнително уреждане на задълженията и отговорностите на Интернет-доставчиците. Предлага се също така създаването на Гаранционен фонд за обезщетяване на пострадали лица при или по повод неосъществен или зле осъществен контрол и управление на трафика на електронна информация от Интернет-доставчик.

В последната глава на работата (**глава IV „Особености при доказване на фактическия състав на компютърния деликт”**) се разглеждат въпросите, свързани с практическата реализация на отговорността в един реален съдебен процес. Авторът се спира на основните видове електронни доказателства – електронен подпис и електронен документ, изследва тяхната правна природа и прави предложения за усъвършестване на законодателството (§1). Специално внимание е отделено на компютърната съдебна експертиза като единствено процесуално средство за установяване на компютърна информация и файлове. Действително тази част от работата се отклонява от темата на дисертацията и навлиза в областта на гражданския процес. Наред с това, следва да се отбележи, че изложението определено има голямо практическо значение и удачно допълва основните тези на труда като в съответствие с особеностите на отделните елементи на фактическия състав на компютърния деликт посочва и процесуалните пътища за тяхното установяване в процеса.

Работата завършва с кратко заключение, в което се прави обобщение на основните изводи от изследването. Акцентът в заключението е поставенвърху предложенията за усъвършенстване на законодателството. Авторът още веднъж прави преглед на направените в цялата работа предложения *de lege ferenda* като ги обособява в две групи – предложения за промени в материалното право и предложения за изменения в процесуалното право.

Към работата са приложени 10 фигури и диаграми, някои от които графично онагледяват отношенията, които възникват при различни компютърни деликти (фиг. 1-4). Други от тях представляват примери на различни деяния, които са насочени към осъществяване на компютърни деликти (фиг. 5-10). Наред с тях, като приложение 2 е предложен и кратък екскурс, посветен на защитата на потребителите при скрлючване на сделки в Интернет. Приложенията не затормозяват читателя, а са полезни за разбиране на отделните фактически състави и определено имат прикатическо значение.

II. Автореферат и публикации

Предложеният автореферат и справката за приносите обективно отразяват резюмират съдържанието на работата и основните научни постижения.

По темата на дисертационния труд са направени шест публикации:

1. Компютърните системи и мрежи – среда за нови форми на непозволено увреждане, сп. “Правна мисъл”, кн. 3/2008 г., с. 59;
2. Отговорност на Интернет доставчиците за вреди причинени чрез предоставяните от тях услуги, сп. “Правна мисъл”, кн. 2/2010 г., с. 98;
3. Някои хипотези на гражданска отговорност за вреди причинени чрез използване на компютърните системи и Интернет, Научни трудове на Института за държавата и правото, Том VI, София 2011 г., с. 281;
4. Търговското споразумение за борба с фалшифицирането /ACTA/ - За и против, Научни трудове на Института за държавата и правото, Том VII, София 2012 г., с. 263;
5. Предизвикателства пред електронното управление на България, Научни трудове на Института за държавата и правото, Том VIII, София 2013г., с. 268;
6. Компютърните информационни системи и глобалната мрежа Интернет – среда за нови форми на непозволено увреждане, Юбилеен сборник “Развитие на правото в глобализиращия се свят” издаден по случай 100-годишнината от рождението на акад. Любен Василев и проф. дюн Живко Сталев и 90-годишнината от рождението на проф. дюн Витали Таджер, Фенея 2013 г., с. 487.

III. Оценка на научните и практически резултати и приноси на представения дисертационен труд

Достойнствата и научно-практическите резултати на представения за защита дисертационен труд могат да бъдат разгледани от няколко различни аспекта, които

в своята цялост предопределят значимостта на извършената работа. На първо място, изследваната проблематика има важно стопанско и обществено значение.
С развитието на компютърните технологии и все по-широкото разпространение на глобалната компютърна мрежа все по-често се стига до различни увреждания на потребителите, които авторът обобщено е нарекъл компютърен деликт. Наред с това българското законодателство няма единен и цялостен подход към тази проблематика. Липсват и цялостни и задълбочени научни изследвания. Това прави темата е дисертабилна и изключително актуална. Основното предизвикателство пред докторанта е интердисциплинарността на изследването, която наред със задълбочени правни познания изисква и знания от областите на компютърните системи, технологии и Интернет.

Вторият фактор, определящ значимостта на работата, се предопределя от обстоятелството, че за пръв път в българската правна доктрина се предлага цялостно монографично изследване на въпросите, свързани с отговорността за вреди причинени в електронна среда. Този феномен досега не е бил обект на самостоятелно научно изследване. Действително с тези проблеми са се занимавали и други автори, но те са насочвали вниманието си към отделни конкретни въпроси. Такъв смел опит е направил авторът на разглеждания дисертационен труд като въз основа на класическата доктрина за деликтната отговорност извежда нов подвид имуществена отговорност, който има относително самостоятелно битие и се нуждае от нарочна правна регламентация. В този връзка могат да се отбележат следните въпроси, които за първи път се изследват в българската правна доктрина:

- дефиниран е нов, специфичен подвид деликтна отговорност в електронна среда – компютърен деликт и са очертани на неговите характерни белези. Предложената в тази връзка обективната безвиновна отговорност на определен кръг субекти - собствениците на компютърните системи и титулярите на IP-адреси, от които е извършено вредоносното деяние, родителите или попечителите предоставили електронно устройство на своите непълнолетни деца, от което е причинен компютърен деликт, би могла да даде добри гаранции на потребителите в глобалната мрежа;

- предложен е обстоен анализ на възможните начини и способи за реализиране на гражданска отговорност за този род деликти, изследвани са възможните граници на отговорноста и нейния трансграничен характер;

- направени са предложения за определяне на справедливо обезщетение за пострадалите лица в законово определени минимални размери;

- направено е задълбочено изследване на основните хипотези на компютърния деликт, като е обърнато специално внимание на тяхната специфика проявяваща се единствено в електронна среда. Разгледани са хипотези на компютърен деликт при неправоремен достъп до чужда компютърна система, компютърните измами, нерагламентираното изпращане на СПАМ и компютърното пиратство.

На трето място, достойнство на дисертационния труд е удачното съчетаване различните методи на научно изследване. Авторът използва логическите методи на анализ и синтез, индукция и дедукция като наред с тях в работата умело се прилага историческият и сравнителноправният методи на изследване. Работата съдържа актуално изследване на Търговското споразумение за борба с фалшифицирането – АСТА, което е опит за нов тип регулация в отношенията възникнали по повод фалшифицираното на търговски марки и нарушаването на авторски права, не само в глобалната мрежа, а по принцип. То дава една действително модерна правна уредба на отношенията по повод реализиране на гражданската отговорност за обезщетяването на вредите.

На четвърто място, значимостта на представената работа се определя и от нейната практическата насоченост. Авторът е предложил подробен и цялостен

анализ на всички разпоредби, касаещи отговорността за вреди, причинени в електронна среда, както и на откритата оскъдна съдебна практика. Това му е позволило да очертае ясно празнините в правния режим, съответно да предложи свои тълкувания, както и да направи обосновани предложения за усъвършенстване на закона. В дисертационния труд са направени многобройни предложения *de lege ferenda*, които съпътстват цялото изследване. Следва да се отбележи смелото предложение за създаване на нов чл. 50а в ЗЗД, в който да бъдат уредени специфичните състави на компютърните деликти (с. 94 и сл.). В тази връзка е направено удачно предложение за легални определения на понятията „*неправомерен достъп до компютърна информационна система“*, „*неправомерна намеса в компютърна система“* и *неправомерна намеса в компютърни данни“* в допълнителните разпоредби на ЗЗД (с. 97).

Работата се чете лесно и е написана на добър и стегнат правен език. Изградената структура като цяло съответства на поставените научни задачи и създава прегледност на изложението, което позволява лесно търсене и намиране на конкретното изложение по отделни проблеми. Използваният научен апарат е достатъчен и убедителен.

Представеният за защита дисертационен труд съчетава сериозни научни резултати и приноси към развитието на правната наука с важни практически изводи и предложения за тълкуване на закона и неговото усъвършенстване. По мое убеждение постигнатите резултати и приноси на докторанта доказват както задълбочените му теоретични познания в областта на цялото частно право, способността му за самостоятелни научни изследвания и изграждането на цялостни обосновани теории, така и умението му за пракическо прилагане на изведените и доказани научно-теоретичните концепции.

IV. Критични бележки и препоръки

Към дисертационния труд могат да се отправят и някои критични бележки и препоръки. Най-съществените бележки са следните:

1. Уводът на работата е твърде дълъг. Смятам, че не е необходимо читателят да бъде убеждаван колко важен и актуален проблем са деликтите, извършване в електронна среда.

2. В глава първа се предлага твърде дълго изложение на общите положения на непозволеното увреждане по нашето право - целият §1 практически е ненужен. Това встъпление дразни читателя, който със сигурност е наясно с тях. Наред с това, обаче, липсват традиционните отграничения от близки правни институти, които биха допринесли за по-пълно изясняване на същността на компютърния деликт като самостоятелен подвид на деликтната отговорност. Във връзка с разгледаните в глава 2 различни хипотези на компютърни деликти, още в глава 1 могат да се предложат обобщения на общите белези при тези различни хипотези.

3. Компютърният деликт твърде често има трансграничен характер. Тази особеност е отбелязана в работата, но е отделено твърде малко внимание – в т. 7 на § 2 в глава първа. Препоръчително е на този въпрос да бъде отделен самостоятелен параграф, в който различните аспекти на трансграничността да бъдат развити по-подробно.

4. Макар глава 4 да няма съвсем пряка връзка с темата, нейното съдържание има голямо практическо значение. Изложението в тази част от работата има обаче твърде общ характер – изследва се ролята на електронния документ и различните видове електронни подписи, както и на компютърната експертиза в гражданския процес въобще. Така практически съдържанието на главата не отговаря съвсем на нейното заглавие. Препоръчително е изложението да се доразвие с конкретни анализи на споменатите доказателствени средства, когато се използват за доказване на различните хипотези на компютърните деликти.

5. Най-небалансираната част от работата е заключението – то е твърде кратко и практически не предлага достатъчно обобщение на постигнатите в изложението на труда научно-практически резултати. Акцентът в него е поставен предимно върху предложенията за усъвършенстване на законодателството. Препоръчително е първата част на заключението да се доразвие и по-подробно да бъде предложен обзор на изводите, направени в съответните части на изложението.

Направените по-горе бележки като цяло не могат да дискредитират безспорните достойнства на работата. Те имат цел е да провокират творческо-изследователския подход на докторанта и да го стимулират към допълнителни изследвания.

V. Заключение

Предвид изложените по-горе съображения, в заключение убедено изразявам положителната си оценка, че представения за защита пред научно жури дисертационен труд на тема „Отговорност за вреди, причинени чрез използване на компютърни системи и глобалните мрежи" отговаря на всички изискванията на Закона за развитието на академичния състав в Република България, на Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и на Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности в ИДП при БАН, за получаване на образователната и научна степен „доктор", поради което предлагам на г-н Калоян Руменов Монев - докторант в Института за държавата и правото при БАН – да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор" по научната специалност „гражданско и семейно право" (05.05.08).

член на научното жури:

. . . . . .

(доц. д-р Вълчин Даскалов)

19.08.2014 г.
гр. София